ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISH JARAYONIDA REFLEKSIV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Sulhiddinova Sabrina Sirojiddinovna

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim, Fan va

Innovatsiyalar Vazirligi Osiyo Xalqaro Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalasi yoritilgan. Refleksiya o‘qituvchi kasbiy faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u dars jarayonini tahlil qilish, o‘z pedagogik qarorlarini baholash, xatolarni aniqlash va kelgusidagi ta’lim faoliyatini rejalashtirish imkonini beradi. Tadqiqotlarda reflektiv amaliyot bo‘lajak o‘qituvchilarda tanqidiy fikrlash, o‘z-o‘zini baholash, pedagogik vaziyatlarga moslashish va kasbiy o‘sishni kuchaytirishi qayd etiladi (Lee, 2005; Dervent, 2015; Voinea, 2025). Maqolada refleksiv kundalik, portfolio, mentorlik suhbati, video-tahlil, o‘zaro kuzatish va “refleksiv savollar” metodlaridan foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik mahorat, refleksiya, refleksiv ko‘nikma, o‘z-o‘zini baholash, metodika, kasbiy kompetensiya, mentorlik, portfolio.

Abstract: This article examines the improvement of methodologies for developing reflective skills in the process of enhancing the pedagogical mastery of pre-service teachers. Reflection is an essential component of a teacher’s professional activity, enabling educators to analyze teaching processes, evaluate pedagogical decisions, identify shortcomings, and effectively plan future educational practices. Research indicates that reflective practice contributes significantly to the development of critical thinking, self-assessment, adaptability to pedagogical situations, and continuous professional growth among pre-service teachers (Lee, 2005; Dervent, 2015; Voinea, 2025). The article proposes the use of reflective journals, portfolios, mentoring conversations, video analysis, peer observation, and reflective questioning techniques as effective methods for strengthening reflective competencies in teacher education programs.

Keywords: pre-service teacher, pedagogical mastery, reflection, reflective skills, self-assessment, methodology, professional competence, mentoring, portfolio.

Kirish

Bugungi ta’lim jarayonida o‘qituvchidan faqat fan mazmunini bilish emas, balki o‘quvchi shaxsini anglash, sinfdagi pedagogik vaziyatni to‘g‘ri baholash, o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashish va natijaga qarab qaror qabul qilish talab etiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda refleksiv ko‘nikmalar alohida ahamiyat kasb etadi. Refleksiya o‘qituvchining “men nima qildim?”, “nima uchun shunday qildim?”, “natija qanday bo‘ldi?” va “keyingi safar qanday yaxshilashim mumkin?” degan savollarga javob topish jarayonidir.

Pedagogik mahorat amaliy tajriba, nazariy bilim, kommunikativ madaniyat, metodik tayyorgarlik va kasbiy mas’uliyatning uyg‘unligidan iborat. Ammo bu komponentlar o‘z-o‘zidan mukammal shakllanmaydi; ularni rivojlantirish uchun bo‘lajak o‘qituvchi dars jarayonidagi har bir harakatini tahlil qila olishi lozim. Xalqaro tadqiqotlarda reflektiv amaliyot bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘z tajribasini chuqur anglash, pedagogik metodlarni turli ta’lim vaziyatlariga moslashtirish va professional o‘sishni rejalashtirishda yordam berishi ko‘rsatiladi (Li, 2025; Scoupe, 2024).

Mavzuning dolzarbligi shundaki, oliy pedagogik ta’limda nazariy bilimlar ko‘p hollarda amaliy dars tahlili bilan yetarli darajada bog‘lanmaydi. Natijada ayrim talabalar dars ishlanmasini tuzish, sinfni boshqarish, o‘quvchining ehtiyojini aniqlash va o‘z xatolarini tahlil qilishda qiynaladilar. Refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish esa bo‘lajak o‘qituvchini mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli va yangilikka ochiq pedagog sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Ilmiy adabiyotlarda refleksiya pedagogik faoliyatni ongli ravishda tahlil qilish, tajribadan xulosa chiqarish va keyingi faoliyatni takomillashtirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Dewey g‘oyalariga tayangan tadqiqotlar reflektiv fikrlashni muammoni anglash, imkoniyatlarni solishtirish, dalillarni tahlil qilish va xulosa chiqarish bosqichlari bilan bog‘laydi. Rodgers (2002) refleksiya tushunchasini aniq mezonlar asosida o‘rgatish va baholash mumkinligini ta’kidlaydi.

Lee (2005) bo‘lajak o‘qituvchilarning reflektiv fikrlashi individual tajriba, amaliyot muhiti va muloqot shakllariga qarab turlicha rivojlanishini ko‘rsatadi. Dervent (2015) esa refleksiv kundalik, tengdoshlar bahosi va video-tahlil metodlari bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining kasbiy amaliyotini yaxshilashga yordam berganini aniqlagan. Voinea (2025) tadqiqotida talabalarning reflektiv kompetensiyasi universitet ta’limi jarayonida, ayniqsa reflektiv o‘qituvchi namunasini kuzatish orqali shakllanishi ta’kidlanadi.

Mahalliy ilmiy manbalarda ham bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish pedagogik mahoratning muhim omili sifatida qaraladi. Xurramova (2023) refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish mazmuni doimiy mashq, tajribani o‘rganish, tahlil qilish va xulosalar chiqarish bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Baxtiyorovna (2024) esa refleksiv ko‘nikmalar bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatiga mas’uliyat bilan qarashi, nazariy bilimni amaliyotga tatbiq etishi va pedagogik qarorlarni asoslashida muhim ekanini qayd etadi.

Asosiy qism

Bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi bosqichma-bosqich tashkil etilganda samarali bo‘ladi. Birinchi bosqichda talabada refleksiya haqida nazariy tushuncha shakllantiriladi: refleksiya, o‘z-o‘zini tahlil qilish, o‘z-o‘zini baholash va kasbiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik tushuntiriladi. Ikkinchi bosqichda talaba pedagogik vaziyatlarni kuzatadi, dars jarayoni bo‘yicha savollar tuzadi va kuzatish varaqalari orqali faktlarni qayd etadi. Uchinchi bosqichda talaba o‘z faoliyatini tahlil qiladi, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, mentor yoki guruhdoshlari bilan fikr almashadi. To‘rtinchi bosqichda esa yangi pedagogik qarorlar ishlab chiqiladi va keyingi amaliyotda sinab ko‘riladi.

Metodikani takomillashtirishda refleksiv kundalik muhim vosita hisoblanadi. Talaba har bir amaliy darsdan so‘ng dars maqsadi, qo‘llangan metod, o‘quvchilar faolligi, yuzaga kelgan muammo va kelgusidagi takomillashtirish yo‘llarini yozib boradi. Bu usul bo‘lajak o‘qituvchining fikrlashini tartibga soladi, tasodifiy taassurotlarni aniq xulosaga aylantiradi va kasbiy rivojlanish dinamikasini ko‘rsatadi.

Portfolio metodi refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning yana bir samarali shaklidir. Portfolioda dars ishlanmalari, kuzatish varaqalari, o‘z-o‘zini baholash natijalari, mentor tavsiyalari, video-dars tahlillari va talabaning shaxsiy xulosalari jamlanadi. Scoupe (2024) portfolioga asoslangan reflektiv amaliyot bo‘lajak o‘qituvchilarning reflektiv fikrlashi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam berishini ko‘rsatadi.

Video-tahlil bo‘lajak o‘qituvchi uchun ayniqsa foydali metoddir. Dars jarayoni yozib olinib, keyin talaba tomonidan tahlil qilinsa, u o‘z nutqi, tana tili, savol berish uslubi, vaqtni taqsimlash, o‘quvchilar bilan muloqot va sinfni boshqarishdagi holatlarni aniq ko‘ra oladi. Bunday tahlil subyektiv bahoni kamaytiradi va dalillarga asoslangan xulosa chiqarishga yordam beradi.

Mentorlik suhbati refleksiyani chuqurlashtiradi. Mentor talabaning o‘rniga tayyor javob bermaydi, balki yo‘naltiruvchi savollar orqali uning o‘z xulosasini topishiga yordam beradi. Masalan: “Darsning eng muvaffaqiyatli qismi qaysi bo‘ldi?”, “Qaysi o‘quvchilar faol bo‘lmadi va nima sababdan?”, “Keyingi darsda qanday metodni o‘zgartirasiz?” kabi savollar talabani o‘z amaliyotiga tanqidiy qarashga undaydi.

Refleksiv ko‘nikmalarni baholashda faqat yakuniy natijaga emas, balki jarayon sifatiga ham e’tibor berish zarur. Talaba xatosini tan olishi, sababini tahlil qilishi, muqobil yechim taklif qilishi va keyingi

faoliyatida uni qo‘llashi refleksiyaning yuqori darajasini bildiradi. Shuning uchun baholash mezonlari “tavsiflash”, “tahlil qilish”, “xulosa chiqarish” va “amaliy takomillashtirish” bosqichlarini qamrab olishi kerak.

1-jadval

Refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish metodikasining takomillashtirilgan modeli

Bosqich	Metodik vosita	Talaba faoliyati	Kutiladigan natija
1. Anglash	Mini-ma’ruza, refleksiv savollar	Refleksiya mohiyatini tushunadi, o‘z faoliyatini baholash mezonlarini o‘rganadi	Kasbiy o‘zini anglash shakllanadi
2. Kuzatish	Dars kuzatuvi, kuzatish varaqasi	O‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini dalillar asosida qayd etadi	Pedagogik vaziyatni obyektiv tahlil qilish boshlanadi
3. Tahlil	Refleksiv kundalik, video-tahlil	O‘z darsini kuchli va zaif tomonlari bo‘yicha tahlil qiladi	Tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini baholash rivojlanadi
4. Muloqot	Mentorlik suhbati, tengdoshlar fikri	Fikr almashadi, muqobil yechimlarni solishtiradi	Kasbiy kommunikatsiya va hamkorlik kuchayadi
5. Takomillashtirish	Portfolio, shaxsiy rivojlanish rejasi	Keyingi dars uchun aniq metodik o‘zgarishlar belgilaydi	Pedagogik mahorat barqaror rivojlanadi

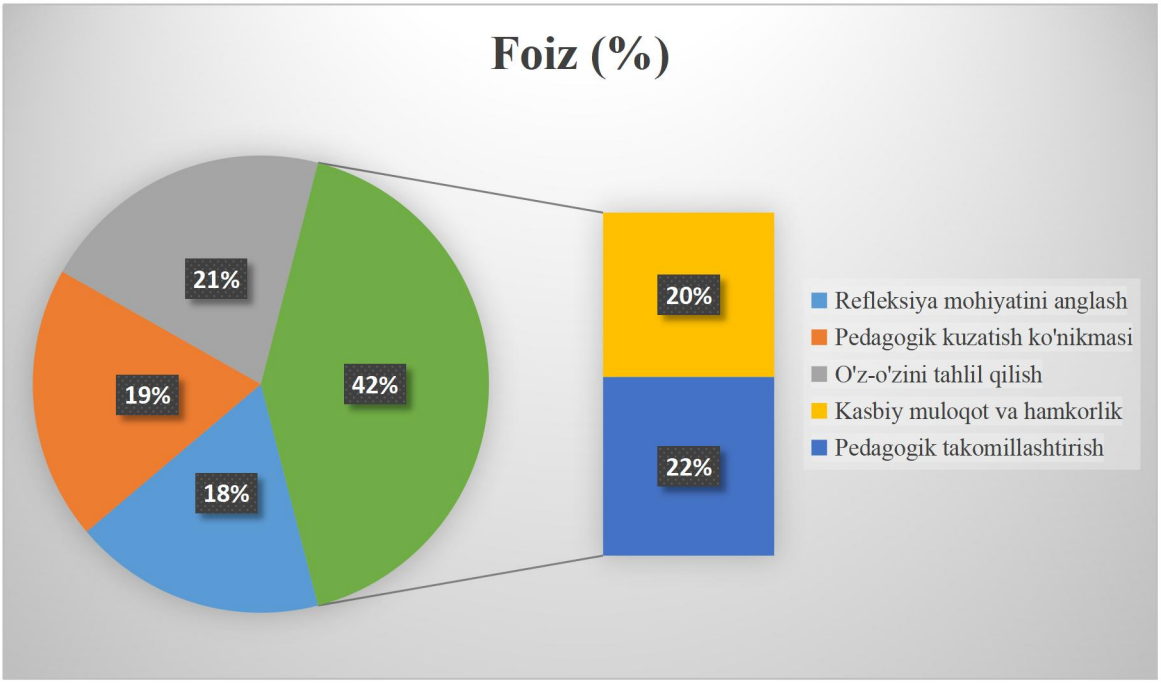
Manba: *Muallif tomonidan Lee (2005), Groom va Maunonen-Eskelinen (2006), Shaaban (2022), Michos va Petko (2024) hamda Humora (2025) tadqiqotlari asosida tuzildi.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish bir martalik mashg‘ulot emas, balki uzluksiz metodik jarayondir. Har bir bosqich oldingi bosqichga tayanadi va bo‘lajak o‘qituvchini o‘z kasbiy tajribasini tahlil qilishga, xulosani amaliy harakatga aylantirishga o‘rgatadi.

Metodikani samarali tashkil etish uchun pedagogika oliy ta’lim muassasalarida amaliy mashg‘ulotlarni refleksiv topshiriqlar bilan boyitish zarur. Har bir amaliy darsdan so‘ng talaba qisqa yozma refleksiya topshirishi, o‘z darsini kamida uch mezon asosida baholashi va keyingi dars uchun aniq taklif berishi maqsadga muvofiq. Bunda baholash jazolash vositasi emas, balki rivojlantiruvchi tahlil vositasi bo‘lishi kerak.

Raqamli vositalar ham refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Onlayn portfolio, elektron kundalik, video-platformalar va interaktiv baholash shakllari talabaning o‘z rivojlanishini muntazam kuzatishiga imkon yaratadi. Biroq texnologiya faqat yordamchi vosita bo‘lib, refleksiyaning asosiy mazmuni talabaning ongli tahlili, pedagogik mas’uliyati va kasbiy xulosalarida namoyon bo‘ladi.

Takomillashtirilgan metodika bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik mahoratiga bir necha yo‘nalishda ta’sir qiladi. Birinchidan, u darsni rejalashtirish sifatini oshiradi. Ikkinchidan, sinfni boshqarish va o‘quvchi bilan muloqot qilish madaniyatini rivojlantiradi. Uchinchidan, xatolardan qo‘rqmasdan, ularni kasbiy o‘sish manbai sifatida qabul qilishga o‘rgatadi. To‘rtinchidan, bo‘lajak o‘qituvchida uzluksiz kasbiy rivojlanish ehtiyojini shakllantiradi.

1-rasm. Bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalar rivojlanishining pedagogik mahoratga ta’siri ko‘rsatkichlari (%)

Manba: *Muallif tomonidan Lee (2005), Dervent (2015), Groom va Maunonen-Eskelinen (2006), Shaaban (2022), Michos va Petko (2024) hamda Humora (2025) tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.*

Diagrammada bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali pedagogik mahorat darajasining oshishiga oid ko‘rsatkichlar aks ettirilgan. Natijalarga ko‘ra, refleksiv metodlardan muntazam foydalanish talabalarning o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarni baholash va amaliy faoliyatini takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Xususan, pedagogik takomillashtirish ko‘rsatkichi 88 foiz bilan eng yuqori natijani qayd etgan bo‘lib, bu refleksiya asosida o‘qituvchining darslarni rejalashtirish, metodlarni tanlash va o‘quvchilar bilan ishlash samaradorligini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. O‘z-o‘zini tahlil qilish ko‘rsatkichining 84 foizni tashkil etishi bo‘lajak o‘qituvchilarda tanqidiy fikrlash va kasbiy o‘zini baholash kompetensiyalarining rivojlanganidan dalolat beradi.

Shuningdek, kasbiy muloqot va hamkorlik ko‘rsatkichining 81 foiz darajasida shakllanishi mentorlik, tengdoshlar bilan fikr almashish va jamoaviy refleksiyaning ahamiyatini tasdiqlaydi. Pedagogik kuzatish ko‘nikmasining 78 foizni tashkil etishi esa talabalarning dars jarayonlarini tahlil qilish, o‘quvchilarning faolligini kuzatish hamda pedagogik muammolarni aniqlash qobiliyatlari rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Refleksiya mohiyatini anglash ko‘rsatkichining 72 foiz bo‘lishi esa talabalarda refleksiv faoliyatning nazariy asoslarini o‘zlashtirish jarayoni davom etayotganini anglatadi.

Diagramma natijalari refleksiv kundaliklar, portfolio, video-tahlil, mentorlik suhbatlari va o‘zaro kuzatish kabi metodlarning bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini tasdiqlaydi. Mazkur metodlarni ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim metodik shart hisoblanadi. Refleksiya talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, pedagogik qarorlarini asoslay olishi, xatolaridan xulosa chiqarishi va keyingi faoliyatini ongli ravishda takomillashtirishiga yordam beradi.

Refleksiv kundalik, portfolio, video-tahlil, mentorlik suhbati, tengdoshlar bahosi va refleksiv savollar asosida tashkil etilgan metodika bo‘lajak o‘qituvchini amaliyotga tayyorlashda samarali natija beradi. Ushbu metodika pedagogik ta’limda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytiradi hamda talabaning kasbiy o‘sishini tizimli ravishda kuzatish imkonini yaratadi.

Taklif sifatida pedagogik amaliyot dasturlariga majburiy refleksiv kundalik yuritish, har bir darsdan so‘ng qisqa refleksiv tahlil yozish, mentorlik suhbatlarini rejalashtirish, video-dars tahlilini joriy etish va portfolio asosida rivojlantiruvchi baholash tizimini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilar nafaqat bilimli, balki o‘z faoliyatini tahlil qila oladigan, ijodkor va mas’uliyatli pedagog sifatida shakllanadi.

Takliflar:

1. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus o‘quv modullari va amaliy mashg‘ulotlarni ta’lim dasturlariga kiritish maqsadga muvofiq.

2. Pedagogik amaliyot davrida talabalarning refleksiv kundalik yuritishi, o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi va natijalarni baholash tizimini joriy etish zarur.

3. Refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda video-tahlil texnologiyalaridan keng foydalanish hamda talabalarga o‘z darslarini qayta ko‘rib chiqish imkoniyatlarini yaratish tavsiya etiladi.

4. Mentor-o‘qituvchilar va talabalarning hamkorlikdagi refleksiv suhbatlarini tashkil etish orqali kasbiy muammolarni birgalikda tahlil qilish amaliyotini kuchaytirish lozim.

5. Talabalarning kasbiy rivojlanish dinamikasini monitoring qilish maqsadida elektron portfolio tizimini joriy etish va undan baholash vositasi sifatida foydalanish tavsiya etiladi.

6. Refleksiv faoliyatni qo‘llab-quvvatlash uchun raqamli platformalar, onlayn forumlar va mobil ilovalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

7. Oliy ta’lim muassasalarida tengdoshlararo kuzatish (peer observation) va o‘zaro fikr almashish mexanizmlarini rivojlantirish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini baholash kompetensiyalarini mustahkamlash zarur.

8. Refleksiv ko‘nikmalarni baholashning aniq mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish hamda ularni pedagogik amaliyot jarayonida muntazam qo‘llash ta’lim sifati va bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rodgers, C. (2002). Defining Reflection: Another Look at John Dewey and Reflective Thinking. Teachers College Record.
2. Lee, H. J. (2005). Understanding and assessing preservice teachers’ reflective thinking. Teaching and Teacher Education.
3. Dervent, F. (2015). The effect of reflective thinking on the teaching practices of preservice physical education teachers. Issues in Educational Research.
4. Scoupe, R. (2024). Reflective practice among pre-service teachers: the role of portfolios. Maastricht University research portal.
5. Li, H. (2025). Reflective Practice for Pre-Service Teachers’ Professional Development. SAGE Open.
6. Voinea, M. (2025). Pre-service Teachers’ Perception regarding Reflective Competence. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala.

7. Xurramova, M. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning mazmuni.
8. Baxtiyorovna, X. M. (2024). Bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik mahoratini oshirish jarayonida refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishidagi o‘ziga xos jihatlari.